

מהר"ל מפראג

תקנות בית הכנסת אלט ניי שול בפראג

ובתוכו תקנה מהנודע ביהודה ומהר' דוד אופנהיים

תקנות האלו נעתקו למשמרת ע"י הרה"ג ר' שמעון הירשלער שליט"א ר"מ בלונדון בחודש תשרי שנת תשמ"ה, מטבלא על הכותל בביהמ"ד הישן נושן אלט-ניי שול בפראג, והדפיסם בשעתו בקובץ קול התורה (אגו"י אנגליה) תשרי תשמ"ו. תקנות אלו נזכרו כבר בספר אליה רבה ראה לקמן בהערות.

אלה תקנות ישנות מהאר"י שבחבורה רבינו הגדול המפורסם מהר"ל זצ"ל מפראג וקצת מנהגים דבה"כ ראשונה דמתקריא אנ"ש ר"ת אלט ניי שול ושם אוהרות גדולות שלא ידבר שום שיחה כלל בשעת התפלה מכיון שאמר עד לאחר שמונה עשרה

א בשבת ויו"ט לא לכבד פנוי, יהיה מה שיהיה, בשום מצוה יהיה מי שיהיה. ומכ"ש לעלות לס"ת חוץ חתן ובר מצוה:

ב בשבת ויו"ט העולה לס"ת במקום שלישי יהא דוקא איש מוריגו, ומרביעי עד שמיני צ"ל איש חבר, אבל זקנים תמימים מאנשי ישרים אינם בכלל. ואחרון ומפטיר צריכין דוקא חבר, אבל חתן ובר מצוה אינם בכלל:

ג תיקון ישן מהגאון מהר"ל הג"ל מחיובים בסדר הזה: החתן ביום חתונתו או בשבת לאחר חתונתו דהיינו אם הוא בחור או אפילו אלמן שנשא בתולה, וכן הבר מצוה, והחתן בשבת שמזמרים אותו בשבת שלפני חתונתו, ואם לא אפשר לעלות שניהם יטילו גורל ביניהם, ואח"כ שושבינים, ואח"כ סנדק, ואח"כ המוהל, ואח"כ בעל היולדת, אח"כ היארצייט.²

א. ז"ל האליה רבה בסי' קל"ו, עיין לקמן סוף סימן רפ"ב בקדימת החיובים, ובאליהו זוטא שם כתבתי בתקנות שתיקן הגאון מוהר"ר ליווא פה פראג ראיתי סדרן, ראשון חתן ביום חתונתו או בשבת אחר חתונה, ואחר כך הנער בר מצוה, ואחר כך שני שושבינים, ואחר כך הסנדק [באליה זוטא שם נשמט זה בטעות], ואחר כך המוהל, ואחר כך בעל היולדת ואחר כך היארצייט, עד כאן. וצריך עיון אם כוונתו בשושבינים נמי אפילו בשבת שאחר החתונה, ועוד הא בלבוש סימן רפ"ב לא מזכיר שושבינים:

ד תקנה מהגאון מהר"ל הנ"ל, שביום החתונה יתן הגבאי לשני שושבינים סגן במ' גראשין - ארבעים ולא יוסיף:

ה תקנה ישנה מהגאון מהר"ל, אם יש סך הנדן מהחתן לערך אלף זהובים, אז צריך החתן ליתן למצות גלילה אחד זהב הגר שפעציע, ואם ימעט נדן החתן מערך הנ"ל, יש ביכולת הגבאי לעשות כרצונו, אבל מעות הזאת יתן להגבאי קודם שבת, ואם לא נתן לא עיכב, רק צריך ליתן משכון להגבאי. ומפני הבושה והמחלוקת הכל שוין ליתן המשכון הזה, עשיר ודל:

ו אם בחול יהיה ברית מילה, מחוייב בעל הברית ליתן בשביל המצות יו"ד צל, וגלילה לית בכלל. ובאם יש מוסף, יתן י"ב צל:

ז מכל תפלות ימים נוראים ויו"ט ותקיעת שופר, לא לכבד כלל לשום בעלי בתים רק מאותם ההולכים בבה"כ אנ"ש [אלט ניי שול]. גם תיקן אב"ד ור"מ דקהלתינו מו"ה יחזקאל לנדא שהמתפללים בימים נוראים לא יתפללו עם משוררים כלל:

ח ביום העשירי שאחר תשעה באב, לומר בבוקר שיר היחוד ושיר היום ותהלים מאתמול - מתשעה באב:

ט אסור להחזן להתחיל ארון עולם בבוקר קודם שקרא השמש דמתא, וגמר בחזירתו לפני בה"כ אנ"ש, גם לעת מנחת ערב. אבל אם השמש שקרא יש תמיד בבה"כ אנ"ש, צריך החזן להמתין להתחיל עד שהשמש שקרא יגיע למקומו, וקרא להחזן להתחיל:

י נמנו וגמרו מנהג ישן בבה"כ אנ"ש [אלט ניי שול], שאסור לאבל יהיה מי שיהיה לעבור ולהתפלל מעריב דר"ח, וע"ש ויו"ט בכלל³.

יא בשבת, לאחר ההפטורה, קודם אב הרחמים צריך החזן להזכיר נשמות קדושים הנרשמים במימרא בוך:

יב מנהג ישן בבה"כ אנ"ש [אלט ניי שול] שהשירה דפסח בפייט דשחרית, ועשרת הדברות דשבועות בפייט, אין להחזן לומר בהשירה

ב. אם הכוונה לתפלת מנחה בער"ש ויו"ט ע"י בשו"ת תשורת ש"י סי' תל"ב אות ב' ותד"מ על המנהג שאין אבל מתפלל אז מנחה לפני העמוד:

שום ניגון כלל, ובו' דפסח בשירה דס"ת כשיגיע הקורא לאז ישיר, אז הוא שותק, וכל הציבור קורין בקול רם מאז ישיר עד גמירא, ואח"כ מתחיל הקורא לבד, מאז ישיר עד גמירא:

יג מנהג בבה"כ אנ"ש, אותה הפמוטה שיש בצד דרום, צריך להדליק החצי כל יום ב' וה', ואם יש ברית מילה, וביום שאין אומרים תחנה, ידליקו כולה, וגם ביו"ט בשחרית קודם גשמת, וגם הפמוטה שיש לפני ארון הקודש, להדליק כולה ביו"ט שחרית, וגם בפורים והושענא רבה. ואותה הפמוטה שיש לפני הפתח דבה"כ זו לפנים, אפילו עני שבעני אם יש לו ברית מילה צריך להדליק כולה, ואותה הפמוטה דברית מילה נקראת נר של אליהו הנביא ז"ל, ע"כ הדלקה עושה מצוה:

יד הלייכטער בתוך העלעמער אין להדליק רק באותו יום שנוטלים ב' ס"ת, וגם בפורים בערבית – ע"ש ליהודים היתה אורה:

טו מחול המועד דסוכות עד פורים, צריך לברך על הטלית אחר שיר היחוד, מפורים ואילך צ"ל קודם שיר היחוד:

טז כל בתי כנסיות צריכים להמתין על בה"כ זו, בת"ב על הציונים¹, ותקיעת שופר, וקריאת מגילה, וכן בהסליחות קודם ר"ה, ומכ"ש לברכו בשבת, ובליל מ"ש להמתין עד ההתחלה בבה"כ אנ"ש [אלט ניי שול]:

יז עירובי חצירות ערב פסח נעשה בבה"כ אנ"ש [אלט ניי שול] ע"י מרא דאתרא, ואם אין שם, נעשה ע"י חד מרבני ב"ד מ"ש² להוציא כל הקהלה:

יח תיקון מהגאון מו"ה דוד אפאנהיים אב"ד ור"מ דקהלתינו. ביום ט' באב שלא לפתוח פתחי דבי כנישתא עד שעה וי"ו, ולהאריך בניגוני דקינות ולכוין יציאה דבה"כ בחצי יום כדי שלא להקל במלאכתן וכיוצא בהן:

ג. קינות המתחילים בציון.

ד. הבי"ד בפראג היו נקראים "מורה שוה" כנזכר כמ"פ בשו"ת נו"ב.

י השמש הקבוע בבהכנ"ס זו ישגיה על היא"צ מקדושים אשר בארץ
המה שגרשמים בטאפול^ה כדי לומר קדיש בשבילם, ולהדליק נירות
לנשמותיהם בג"ע, זכותם יעמוד לנו אמון:

ב נהג בית הכנסת זו, ת"ב מהפכין בגדי הקודש מפנים לחוץ בפשתי
שחור זכר מקדשינו, וביום ת"ב יהיה בשבת ואז נדחה ליום א',
אז מלבישין הספרי תורה בבגד סמוט שחור, ולעת ערב הנוטה
ליום יו"ד מנחם יש פרוכת לבן לפני ארון הקודש דבה"כ זו. כן
המנהג:

כא לשבעה הקרואים דחוץ לא יקובל יותר מח"י אנשים¹, וסימנך וחי בהם
כתיב¹:

ה. טאוועל - על הלוח.

ו. כתב האליה רבה סי' רפ"ב אות ג', וזקיני הזקן הגאון מוה"ר אהרן שמעון זכרוננו
לברכה תיקן פה פראג שלא לקרות יותר מעשרה חוץ ממפטיר ומפני טורח ציבור
והוספתי על דבריו שלא יוסיפו אפילו בימים נוראים יותר מעשרה דאם כן יהא קדושים
יותר משבת.

עוד כתב בא"ר שם אות ד' פה פראג נוהגין להוסיף ביום טוב ויום הכיפורים.

ז. יש להביא כאן מש"כ זקיני רבי שלמה מווילנא בשו"ת בנין שלמה או"ח סימן כ'
באמצע דבריו. וז"ל היוצא לנו מדברינו להלכה דמותר להוסיף בשבת על שבעה קרואים
בלי שום פקפוק, ובפרט בבהמ"ד דמתפללים שם רוב עם ואם לא יקראו רק שבעה
קרואים לא יגיע לכל אחד עלייה פעם אחת בחודש לכה"פ, אז צריך להוסיף, דהרי
הכנה"ג כתב דבחתונה או ברית מילה צריך להוסיף משום דאיכא חיובא לעלות לתורה,
וא"כ בנד"ד נמי הרי איכא חיובא על כל אדם מישראל לעלות לתורה פעם אחת בחודש
מיהת כמ"ש בספרי יראים.

ונ"ל דגם הגר"א ז"ל שהקפיד שלא להוסיף לא נהג כן רק במנין שלו דלא התפללו
שמה בוודאי רק מנין מצומצם או מעט יותר וליכא קפידא בזה אם לא הוסיפו, אבל
בביהמ"ד שיש שם רוב עם אפשר דהוה מודה דטפי עדיף להוסיף כדי שיגיע לכל
אחד עליה פעם אחת בשתי שבתות או לכל הפחות פעם בחודש, כן נראה לי.

ושמעתי ממר אחי הגאון רבי בצלאל הכהן מווילנא בעל ראשית ביכורים ז"ל שגם
בעיניו לא היה נכון המנהג שלא להוסיף על שבעה קרואים במקום שיש רוב עם ומטעם
הנ"ל, והוא ז"ל היה מהדר לקרוא לתורה בכל שבת ושבת כל האנשים שהתפללו שמה
בבית מדרשו כדי לזכות כל אחד במצות קריאת התורה, ואף דלפעמים היה שם קרוב
לשני מנינים. אמנם פשוט דזה אינו רשאי רק יחיד בבית מדרשו, אבל בבהמ"ד של
רבים כבר כתב באליה רבה בסי' רפ"ב דהגאון מהר"ש תיקן בפראג דאף אם מוסיפין
מ"מ אין לקרות יותר מעשרה חוץ ממפטיר מפני טורח הצבור, ע"כ.

כב מנהג בבה"כ זו בכל ער"ח בשומרים לבוקר לומר קודם עקידה, אנא אלקי אברהם. - סליחות מו"ה אברם קרא זצ"ל":

אלו התקנות ע"ש כ"ב אותיות אלפא ביתא תקנם, כ"ב תקנות קימו וקבלו עלינו ועל זרעינו בבה"כ אנ"ש וכל בתי כנסיות פה קהלתינו פה פראג, אשרי אנ"ש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה:

נתחדש בשנת מה יפית ומה נעמת לפ"ק:

ונתחדש פעם שני ע"י הנעלה כ"ה אלי" בן הישיש הנעלה כ"ה מאיר כ"ץ קארפעלעס, נין ונכד הגאון מו"ה נפתלי הכהן אב"ד ור"מ דק"ק גלונא רבתא, ומגזע מהרש"ל ומגזע רש"י ז"ל:

ועתה נתחדש פעם שלישית ע"י האלופים הגבאים דבה"כ אנ"ש בשנת שישון ויקר לפ"ק:

האלוף מו"ה איצק ר' שמואל סג"ל טהראש
הנעלה כה' שמחה ר' וואלף שולחאף
הנעלה כה' זיסקינד נייערן

ושם בבה"כ אנ"ש הנ"ל יש טבלא תחת דגל^ט גדול הפרוסה למעלה בגג בהכנ"ס וז"ל הטבלא:
ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו.

...קי"ז לפ"ק שהוא 1357 נתן הקיסר קאראלוס דער 4 חירות ליהודים בפראג להרים דגל ונתחדש בימי ווערדינאד קיסר ע"ה... נתקלקל ועתה נתחדש לכבוד אדונינו הקיסר קאראלוס דער 6 יר"ה בלדת בנו ערצ-הערצאג לעאפאלדוס יר"ה למז"ט בשנת תכ"ז מלכותו מאד לפ"ק.

ח. רבי אברהם קרא מפראג אדם גדול ומופלג בתורה וחיבר ביאור על רש"י והגיה טאו"ח בהגהות מופלאות והעמיד תלמידים הרבה והיה בקי בכל שבע חכמות והיה ראש הישיבה ואב"ד פה פראג ועלה אל האלקים בשנת ש"ג לפ"ק. כ"כ על מצבתו.

ט. עיין בדברי חמורות לבעל התוי"ט הלכות קטנות ה' ציצית ס"ק כ"ה שמזכיר עוד דגלים הנמצאים בפראג בביהכנ"ס פנחס של הקדוש ר' שלמה מולכו הי"ד – הערת ר' שמעון הירשלער שליט"א.

אודות ביהכ"נ אלטניי שול

מהרשום על הטבלא מוכח שהיה נקרא אלט-ניי שול ולא כהאומרים דנקרא על תנאי שול. לעיל בתשובת רבי שמעון סופר, מזכיר שכפי המורגל בפי הסיפורים והספרים נכנתה ביהכ"נ ההיא לא זמן כביר אחר חורבן בית קדשינו, הרבה יותר מאלף שנים.

מ"ה שזכר כאן בתקנות שכל בתי כנסיות שבפראג נגררים אחר ביהכ"נ אלטניי כן הביא גם האליה רבה סי' קל"א אות י' הנה פה פראג נוהגין כשיש מילה בבית הכנסת ישנה וחדשה [אלטניי] אין אומרים תחנון בכל בתי כנסיות דאומרים דכולהו גרידין אחר בית הכנסת הנזכר. וכ"כ באליה רבה סי' רס"ג כ"ו לענין קבלת שבת, ובפראג נוהגים למשוך כל בתי כנסיות אחר בית הכנסת ישנה וחדשה [אלטניי]:

בדאי להעתיק מה שנמצא בספר ברכת אברהם (קאלאמעל תרמ"ט) מאמרי ומנהגי הרה"ק בעל אשל אברהם מבוטשאטש (עמ' ק"ע) ששמע שהגור אריה (המכר"ל מפראג) זצ"ל עשה גולם ע"י ספר יצירה הק', כי האר"י הריחו שהוא גאון וצדיק ושלח את תלמידיו ללמדו חכמת הקבלה, וכן יכולים הצדיקים עד היום כי האר"י פירש פירוש האמיתי על ספר יצירה הק', ובכל ע"ש היה מנהגו של הגור אריה זצ"ל ליקח השם הנתון בפי הגולם מפיו, וע"י כך היה הגולם מונח כעפר לפי שכלא השם הוא מת, ואירע ששכח פ"א להוציא בלעו מפיו וכבר אמרו בביהכ"נ הגדולה מקום שהוא ז"ל היה מתפלל מזמור שיר ליום השבת, וידוע ההלכה שכיון שאומרים זה המזמור מקבלין שבת, ועוד ידוע שכל בני העיר נגררין בתר ביהכ"נ הגדולה כשבעיר, והתחיל הגולם להזיק ולהרעיש עולם כי נתדבקו בו הקליפות שנבראו בע"ש בין השמשות וכשמוציאין גוף כזה בלא נשמה מתדבקין בו, ותיכף צוה הוא ז"ל להתיר הנדר כי קבלה בטעות היתה ועקרו הנדר מעיקרא ונמצא שעדיין לא נכנס השבת, והלך והוציא בלעו מפיו וחזר לביהכ"נ והתחיל פעם שנית מזמור שיר ליום השבת, ומאז ועד הלאה נוהגין כך לומר ב' פעמים פסוק מזמור שיר ליום השבת משום זכר עשה לנפלאותיו. (וביהכ"נ הג"ל הוא ישינה מאוד ואומרים שבנאוהו העולם מאבנים של ירושלים או בה"מ, והתנו שאם מהרה יבנה ביהמ"ק יסתרוהו, ולכך קורין אותה על תנאי בפראג. ומספרים מעשים נוראים מקדושתה) עכ"ד. כמו כן מובא סיפור זה בספר ספורים נחמדים (זיטאמיר תרס"ג) בשם הרה"ק רבי יצחק מסקווירא זצ"ל:

ולהעיר שבספה"ק בני יששכר מאמרי כסלו ב' אות כ"א כתב, הרב הגאון מהר"ל מפראג ידוע דבריו נאמרו ברוח הקודש והיה משתמש בספר יצירה:

ב"אלה דברי הברית" (אלטונה מקע"ט) ספר נגד הרפורמים אשר החלו לעשות שינויים בבית הכנסת, נדפס תשובתו של החת"ם (צעמ' ל"א) הכותב, ואבותינו ספרו לנו שבימי קדם היה עוגב בפראג בבית הכנסת על תנאי, אך בספר או"ן הנזכר, העיד שקר בספרו שיהודי מנגן כליל שבת עד חצי שעה כלילה ה' יצילנו, גם אנו מקובלים שפסקו נגינתם בפראג טרם אמרם מזמור שיר ליום השבת, ומכל מקום אמת שבפראג השיר היה להם בעוגב, גם שנו מהנגון המיוחד להם, אבל בכל שארי בתי כנסיות שבעיר גדולה לאלהים הלזה, לא עשו ככה וגם זו משנתקלקלה שוב לא תקנוהו ובכל מקום מושב בני ישראל לא שמענו ככה. (תשובה זו נדפסה גם בשו"ת חתם סופר ח"ו ליקוטים סימן פ"ו אולם בהשמטת קטע זה):

גם הדיינים דק"ק פראג רבי אליעזר פלעקש רבי שמואל סג"ל לנדא ורבי ליב מעליש, כותבים שם (עמ' י"ז) והמנגנים בקהלתנו בכלי זמרים בקבלת שבת המנהג פה שמחויבים המזמרים להסיר ולסלק מידם כלי זמר חצי שעה קודם ברכו.